

MÝTY NAŠE SLOVENSKÉ. Zostavili Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005. 248 s.

Publikácia *Mýty naše slovenské*, ktorá vznikla ako výstup projektu Centra excelentnosti Slovenskej akadémie vied nazvaného „Kolektívne identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy. Procesy konštruovania, reprodukcie a transformácie kolektívnych kategórií a identít“, nadviazala na sériu článkov uverejňovaných v priebehu r. 2003 v denníku *Sme*. Predstavuje nepochybne významný pokus slovenských spoločenských vedcov vyrovnat' sa na základe aktuálnych vedeckých poznatkov s dezinterpretáciou historických faktov spôsobenou ideológiami, ktoré nezamazateľne poznačili dejiny stredoeurópskeho regiónu, a teda i Slovenska – nacionalizmu, fašizmu a komunizmu. V kontexte slovenskej spoločnosti je to i na začiatku 21. storočia akt vyvolávajúci rozporuplné reakcie – pri vytváraní jej identity pred necelými dvesto rokmi pôsobili totiž myšlienkové podnety, nachádzajúce viac oporu vo sfére ideologicky motivovanej vôle než v aktuálnej realite, a je zrejmé, že mentálnych schém, ktoré pritom vtedy pôsobili, sa nedokázala zbaviť do dnešných dní – ako však neustále autori jednotlivých príspevkov zdôrazňujú, nemáme dočinenia s problémom týkajúcim sa výlučne Slovenska a Slovákov.

Zámer „sprostredkovať širšej verejnosti fakty síce známe v odborných kruhoch, ale v laickej verejnosti fungujúce v skreslenej, mytologizovanej podobe“ (s. 5), je sprevádzaný vedomím zodpovednosti a z toho vyplývajúceho pátosu. Podľa slov jedného zo zostavovateľov publikácie, kladie si za cieľ prispieť k nedefor-movanému pohľadu národa na vlastnú minulosť, ktorý má priniesť „očisťujúcu katarziu“. Dôraz na sprostredkovanie poznatkov z rôznych spoločenskovedných odborov (predovšetkým histórie, archeológie, etnológie a lingvistiky), ktoré by malo korigovať ustálené predstavy o podobe slovenských dejín či o zdanlivo nespochybniteľných atribútoch slovenské-

ho etnika najmä širšej verejnosti, poznamenáva mnohé texty projektu miestami až preexponovaným didaktizmom a zjednodušujúcou publicistickosťou a posúva tak túto publikáciu viac do polohy popularizačnej dejepisnej príručky než vedeckej monografie. Jednotlivé texty žánrovo oscilujú medzi popularizačnými článkami (napr. *Komu patrí Devín?*, *Prečo je Nitra staroslávne mesto*), esejami (*Mýtus národa*, *Mýtus strediu: Martin ako centrum slovenskosti*, *V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu*) a v niekoľkých prípadoch vedeckými štúdiami (*Symboly národa a symboly štátu*).

Ústredným pojmom jednotlivých príspevkov je „mýtus“, ktorého predstava sa pohybuje od vedomia integračného významu v sebaidentifikačnom procese spoločenstiev až k limitnému momentu, keď sa z neho stáva manipulácia s faktmi, záťaž pri sebareflexii minulosti kolektívu či alibi dejinných zlyhaní. Detailnejšie sa však pojem mýtu neanalyzuje, všeobecne koncipovaný úvod *Mýty nie sú slovenským špecifikom* sa uspokojuje s pedagogicky koncipovaným krátkym historickým exkurzom, ktorý začína jeho antickou a končí politickou podobou a ďalej sa – tak ako väčšina príspevkov tejto knihy – primárne orientuje na mýty späté s ideologickými systémami. Ťažiskom väčšiny textov sa jednoznačne stáva mytológia spätá s nacionalizmom, sformovaná v národnoobrodneckom 19. storočí, akoby práve táto bola v slovenskej spoločnosti zakorenená najhlbšie. Napokon, dlhé obdobie tu tvorila súčasť vedeckej pravdy humanitných odborov – ako uvádza Ľubomír Lipták vo svojej štúdií *Symboly národa a symboly štátu* – „historická mytológia (...) sa dlhým používaním stala historickou realitou“ (s. 56).

Jednotlivé príspevky odhaľujú a korigujú tie interpretácie historických pojmov či faktov, ktoré sa síce vo vedomí spoločnosti zafixovali, ale z aspektu najnovších poznatkov spoločenských vied pôsobia nekorektne, zároveň objasňujú pôvod týchto dezinterpretácií. Napriek rôznorodosti tém a diferencovanému prístupu jednotlivých autorov publikácia prezentuje v podstate rovnaký mechanizmus vytvárania

„mýtov“, „mytológií“ spätých s novodobými dejinami – pôvodná komplikovanosť a rôznorodosť javov reality sa často účelovo zjednodušuje a homogenizuje.

Pri „demytológizácii“, odbúraní stereotypov, ktoré ovplyvňujú inštitucionalizovaný a verejnou príjmou prijímaný pohľad na slovenské dejiny, sa v knihe postupuje v dvoch líniách: v chronologickej, ktorá začína hľadaním základných momentov utvárania identity slovenského etnika, resp. od korekcie až ku spochybňovaniu ustálených predstáv o jeho vzniku (*Kto sme a odkedy sme tu?, Odkedy môžeme hovoriť o Slovensku a Slovákoch*), pokračuje portrétmi historických osôb, ktoré sa stali symbolmi či ikonami jednotlivých historických období a ideológií (od Svätopluka ku Gustávovi Husákovi), a reflexiou kľúčových udalostí slovenských dejín a ďalej v línií zameriavajúcej sa na analýzu jednotlivých národných atribútov (napr. *Symbole národa a symboly štátu, Jazykové mýty, Komu patrí Devín?*) a stereotypov (*Tisícročná poroba?, Mýtus obete?, Mýtus plebejského národa* a i.).

Uvádzané prípady presvedčivo dokladajú, že dejiny vznikajú nielen aktom rekonštrukcie udalostí, ale sú výsledkom konštrukcie, v mnohom využívajúcej „miesta nedourčenosti“, teda neprítomnosť konkrétnych dôkazov a svedectiev, rovnako ako priestorom neustálej reinterpretácie, niekedy falšovania historických faktov.

Dôsledkom absencie dôkladnejšej pojmovej analýzy je postupné voluntárne narábanie s pojmom mýtu, takže sa ním miestami stáva skoro všetko – stereotyp, ideologická manipulácia s historickými faktami, mocenská propaganda. Hoci niektoré príspevky ukazujú, ako sa vo vytváraní a etablovaní mýtov ideológií totalitných systémov fašizmu a komunizmu stráca „naivita“, typická pre mytológiu národného obrodzenia, a nastupuje cynická mocenská manipulácia, publikácii sa nedarí nájsť či zdôrazniť zlomový moment, keď sa z mýtu – záruky komplexného výkladu sveta, jeho jednoty či garanta integrity a kontinuity trvania kolektívu – stáva dezinterpretácia, ktorá z neho robí neoddeliteľ-

nú súčasť ideológií. Takisto i napriek proklamovanému cieľu „zmapovať základné kamene slovenskej mytológie“ (s. 17) chýba pokus hierarchizovať či systematizovať mýty, konštantne pôsobiace pri sebareflexii slovenského etnika, čo by pomohlo napríklad nájsť súvislosti medzi nacionalistickou a komunistickou mytológiou či objasniť dôvody disponovanosti stredoeurópskeho regiónu akceptovať totalitné ideologické systémy.

Na publicistickej a osvetovej orientácii textov sa spolupodieľa aktuálna spoločenská naliehavosť problematiky nacionalizmu a vyrovnávania sa s následkami totalitných systémov. Odklon od striktného vedeckého uchopenia vymedzenej problematiky, založeného na poznatkoch politologického výskumu posledných desaťročí smerom k snahe „byť osvetový“, je zreteľný najmä v príspevkoch objasňujúcich všeobecné pojmy ako „národ“, „národná identita“. Príspevok *Mýtus národa* sa napríklad začína konštatovaním: „Národ nepochybne patrí medzi najúspešnejšie sociálne konštrukty ľudstva“ (s. 42), ďalej pokračuje: „Ľudstvo sa akosi prirodzene delí na národy. Každý predsa musí patriť k nejakému národu. Určite by sme sa veľmi čudovali, keby nám niekto povedal, že nevie alebo si nepamätá, k akému národu patrí...“ (tamže), a končí tvrdením o vykonštruovanosti pojmu národ: „Národ však nie je objektívne a skutočne existujúca vec. Existuje len v našom mentálnom svete ako súhrn istých jazykových, kultúrnych noriem a kódov, prostredníctvom ktorých rozlišujeme medzi tými, ktorí sú nám z hľadiska týchto noriem podobní, a tými, ktorí nie sú“ (s. 48). Aj keď je zrejme, že sa autor chce týmto kolísaním medzi konceptmi prirodzenosti a arbitrárnosti národa zamerať predovšetkým na laického čitateľa a naviesť ho na reflexiu zdanlivo nespochybniteľného, uvedené konštatovania pôsobia praveľmi zjednodušujúco a povrchno.

Napriek podstatnej výhrade týkajúcej sa skutočnosti, že kniha ako celok neprekročila limity publikačného priestoru, v ktorom má projekt zameraný na „demytizáciu“ slovenských dejín pôvod, jej prínos a význam je v kultúrno-

-spoločenskom kontexte nespochybniteľný. Upozorňuje na fakt, že etnická identita nie je „prírodná danosť“, ale výsledok často pragmaticky riadeného procesu, že jej základom je diferenciácia, že oporné body kolektívnej pamäti národa a jeho sebaidentifikácie majú pôvod v selektívnom prístupe k historickým faktom, ktoré v mnohých prípadoch vyúsťujú do manipulácie s nimi alebo do hrubého zjednodušovania historického diania. Na niektorých miestach dokonca naznačuje, odkiaľ pramení príťažlivosť mýtov a mytológií pre moderného človeka. Stávajú sa prostriedkom, ako sa vyrovnat' a prekonať komplikovanú mnohovárnosť jeho sveta, ktorá môže vzbudzovať pocity ohrozenia a odcudzenia, ako presunúť zodpovednosť za vlastné konanie na nespochybniteľné inštancie, ako nájsť jednoduché odpovede na zložité otázky, ako dať zmysel niečomu, čo sa fundovaniu zmyslom vymyká. Na to, aký význam nadobúda mýtus v ľudskom živote, veľmi výstižne a pôsobivo poukázal filozof Jan Patočka vo svojich prednáškach o najstaršej gréckej filozofii: „Mýtický smír ve jsoucnu tedy žádá posléze podřízení pod mocností prasněta, jež upravují řád i toho, co dosud jest a co nemůže mít samostatný smysl. Tíže života a rozhodnutí je přesunuta kamsi do hluboké minulosti, rozhodující otázky odstraněny z přítomnosti, v jejímž bezprostředním dosahu zůstává tak pouze to, co náleží k samozřejmé každodenní zaměstnanosti a tomu, do čeho člověk s praktickou jistotou vidí. (...) Mýtus je pološen myslí. Krouží kolem našeho podstatného osudu, jako kolem takových palčivých bodů života krouží právě sen: jeho obrazy táhnou před duševním

zrakem se samozřejmostí, která nevzbuzuje podivení, i když je nesmírně fantastická. Neboť smyslem mýtu je právě (...) vzdát se sama sebe, své individuality, možnosti vědomě proniknout ke své nejvlastnější bytosti; vzdát se do rukou minulosti (...) Žít v mýtu znamená mít životní otázky rozřešeny, a to dříve, nežli se vůbec člověku kladou“ (*Nejstarší řecká filozofie. Přednášky z antické filozofie*, s. 26 – 27).

Ako i autori publikácie demonštrovali, návrat k neproblematizujúcemu výkladu sveta je v modernej dobe sprevádzaný podliehaním ideologickým systémom, ktorých aplikovanie do sféry každodennej reality malo v priebehu novovekých dejín tragické následky; práve preto, keď sa poskytuje príležitosť prekonať takýto existenčný postoj, stáva sa morálnou povinnosťou využiť ju, pretože „večnosť mýtov neznamená, že sa s nimi treba zmierovať. Nikdy totiž nevieme, ktorý je malígny a kedy príde jeho hodina“ (Lipták, s. 241).

Čitateľský úspech, ktorý *Mýty naše slovenské* zaznamenali, do istej miery napokon legitimizujúci ich osvetové a popularizačné zameranie, ukazuje, že predkladané témy spoločensky rezonujú a že vôľa nahliadať objektívne na vlastné národné dejiny tu je. No zároveň sa v tejto súvislosti stáva zreteľným citeľný nedostatok dôkladnejších a komplexnejších kulturologických či semiologických analýz problematiky národných a politických mýtov slovenského etnika. Treba dúfať, že prezentovaná publikácia sa stane jedným z mnohých podobne zameraných projektov.

Ivana Taranenková